

DOI: 10.31648/pw.9713

WIESŁAW BOLESŁAW ŁACH

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1201-2776>

University of Warmia and Mazury in Olsztyn

WOJSKO POLSKIE W SKŁADZIE ZJEDNOCZONYCH SIŁ ZBROJNYCH UKŁADU WARSZAWSKIEGO W KOŃCOWYM OKRESIE JEGO FUNKCJONOWANIA

The Polish Armed Forces as a part of the United Forces of the Warsaw Pact in the final period of its activity

ABSTRACT: The Warsaw Pact (UW) was an instrument of the Soviet Union's military influence on the so-called Eastern Bloc during the confrontation of the East with the West. The purpose of this article is to present the activity of the Polish Armed Forces in the composition of the United Forces of the Warsaw Pact in the 1980s (in the final period of its operation). The most important fact was the lack of operational independence of Poland, which was limited by the Soviet Union. Due to the changing political and economic situation, the Polish authorities saw no point in further participation in the "Allied" organization, which was dissolved on July 1, 1991. The most complete study on the subject is a publication by J. Pałka (2022) which presents the operational participation of the Polish Army in the Warsaw Pact based on the archival sources of the Central Archives of the Military Historical Bureau.

KEYWORDS: Warsaw Pact, Polish Armed Forces, Soviet Union, theater of warfare, operational independence

1. Wstęp

Organizacja Układu Warszawskiego była nazywana „sojuszem”, czasem „socjalistycznym sojuszem”, rzadziej „koalicją obronną państw socjalistycznych”. Jakkolwiek by go nie nazywać, stanowił najważniejszy instrument wojskowego oddziaływania Związku Radzieckiego na państwa tzw. bloku wschodniego w czasie trwania zimnej wojny i konfrontacji Wschód-Zachód. Pełnił rolę obronno-policyjną i ekspansywno-agresywną stosownie do decyzji władz radzieckich i wykraczał poza ramy funkcjonowania klasycznego sojuszu obronnego (Nowak 2011, 17-18).

Celem pracy jest przedstawienie funkcjonowania wydzielanych komponentów ludowego Wojska Polskiego (WP) w składzie Zjednoczonych Sił Zbrojnych Układu Warszawskiego (ZSZ UW) w latach 80., czyli w końcowym okresie jego

funkcjonowania, a co za tym idzie problemów z tym związanych, zwłaszcza modernizacyjnych. Współdziałanie „sojusznicze” w analizowanym okresie w strukturach układu należy określić jedynie jako poprawne, gdyż dało się zauważyć topniejące wzajemne zaufanie. Trzeba jednak przyznać, że proces głębszych zmian restrukturyzacyjnych w tym okresie nie był możliwy, ponieważ WP było nadal związane zobowiązaniami wynikającymi z przynależności do UW oraz stacjonowaniem wojsk radzieckich na terytorium kraju (Siwicki 2003, 233).

Autor niniejszych rozważaniach w związku z ograniczeniami wydawniczymi przedstawia zarys problemu. Niewątpliwie w miarę pełnym opracowaniem dotyczących analizowanego tematu należy publikacja J. Pałki (2022). Historyk przedstawia plany operacyjnego przygotowania ludowego Wojska Polskiego, jego kierunki rozwoju w ramach sojuszniczych rozwiązań na podstawie dokumentów opracowanych przez polski Sztab Generalny i Generalny Inspektorat Szkolenia. Z punktu widzenia dyplomacji najważniejszą pozycją dotyczącą schyłkowego funkcjonowania UW jest opracowanie J. M. Nowaka (2011), omawiające z pozycji bezpośredniego światka zależność Polski od Związku Radzieckiego.

W ujęciu wojskowym problem ten, zajmując się aspektami uzbrojenia, organizacji i planów operacyjnych ludowego WP, starał się przedstawić w swoich publikacjach J. Kajetanowicz (2011; 2013; 2014). O tym trudnym okresie z punktu widzenia Sztabu Generalnego pisze F. Puchała (w publikacjach, które są wartościowe, gdyż autor w tamtym okresie jako zastępca szefa Sztabu Generalnego oprócz wiedzy dotyczącej Wojska Polskiego miał znaczny zasób informacji na temat mechanizmów funkcjonowania UW). Również na uwagę zasługuje opracowanie J. Babuli (1998), który jako naukowiec i były oficer Sztabu Generalnego w sposób obiektywny starał się przedstawić wpływ UW na funkcjonowanie WP.

W swoich rozważaniach autor sięgnął również do źródeł archiwalnych Archiwum Wojskowym w Nowym Dworze Mazowieckim, które rozformowano w 1918 r., a zasoby dotyczące Sztabu Generalnego WP przeniesiono do Centralnego Archiwum Wojskowego w Rembertowie (zapis: CAW: AWND, sygnatura).

2. Przynależność do Układu Warszawskiego

W wyniku II wojny światowej nastąpiły głębokie przeobrażenia w układzie sił politycznych w Europie i na świecie. Głównym składnikiem rywalizacji był wyścig zbrojeń. Stany Zjednoczone dysponowały monopolem atomowym, dzięki czemu miały przewagę militarną nad Związkiem Radzieckim. Kiedy Moskwa zbudowała własną broń nuklearną, wyścig przeniósł się na kolejny poziom. Głównym celem takiego działania było odstraszenie przed ewentualną agresją, bowiem najważniejszą kwestią w potencjalnej wojnie atomowej stało się zachowanie

zdolności do przeprowadzenia ataku odwetowego po pierwszym ataku przeciwnika (Ostaszewski 2011, 310-311; Sur 2012, 120).

Na powołanie w 1949 r. Sojuszu Północnoatlantyckiego (NATO) strona radziecka dopiero po sześciu latach odpowiedziała stworzeniem w 1955 r. UW (Układ o Przyjaźni, Współpracy i Pomocy Wzajemnej). O sile bloku decydował oczywiście potencjał militarny Związku Radzieckiego, ale Polska niewątpliwie była drugim najważniejszym jego członkiem nie tylko dlatego, że była największym i najsilniejszym państwem regionu, lecz także ze względu na strategiczne położenie – nie można było prowadzić wojny z Zachodem, omijając jej obszar (Pałka 2022, 32; Dz.U.1955.30.182).

Najważniejszym organem UW był Doradczy Komitet Polityczny (DKP), w którego skład wchodził przywódcy poszczególnych państw członkowskich oraz generalni lub pierwsi sekretarze partii rządzących. W zwoływanych okresowo naradach DKP uczestniczyli również ministrowie spraw zagranicznych, ministrowie obrony i Naczelny Dowódca Zjednoczonych Sił Zbrojnych (ZSZ) (Puchała 2013, 42; Pałka 2022, 33).

Dowództwo UW mieściło się w Moskwie, a ZSZ kierować miał zawsze marszałek Armii Radzieckiej, równocześnie wiceminister obrony ZSRR. W późniejszym okresie wprowadzone zostały dodatkowo stanowiska zastępców szefa Sztabu ZSZ, pełnione przez przedstawicieli poszczególnych armii wchodzących w skład UW, jednak ich obecność była fasadowa (Babuła 1998, 239; Pałka 2022, 36).

Do 1969 r. nie do końca były wyodrębnione wojskowe organy kierowania ZSZ UW, a zasadniczą w nim rolę sprawował Sztab Generalny Armii Radzieckiej. Dopiero w tym roku DKP powołał Komitet Ministrów Obrony (KMO), Sztab ZSZ oraz Wojskową Radę Naukowo-Techniczną ZSZ UW. W skład Komitetu Ministrów Obrony wchodził szefowie resortów obrony państw układu. Określał on zakres wspólnych działań wojskowych, a także normował regulaminy i przepisy wojskowe. Natomiast Wojskowa Rada Naukowo-Techniczna opracowywała kwestie związane z uzbrojeniem i wyposażeniem armii oraz określała rodzaj sprzętu wojskowego, jaki miało wytwarzać każde z państw sojuszu. Koordynacji nie podlegała problematyka rozwoju technicznego Armii Radzieckiej, co jasno stawiało członków układu w podrzędnej roli (Marcinkowski 1982, 48-64; Babuła 1998, 236-238; Puchała 2014, 42; Pałka 2022, 47-48).

W ramach organizacji wojskowej UW przewidziano integrację wydzielonej części sił zbrojnych państw członkowskich i operacyjne podporządkowanie ich na wypadek wojny Naczelnemu Dowódcy ZSZ. Polska wydzielała do składu ZSZ część operacyjną wojsk lądowych (front) i wojsk lotniczych (armia lotnicza, później wojska lotnicze frontu). W przypadku konfliktu zbrojnego z NATO WP miało stworzyć odrębny front nadmorski wzdłuż Bałtyku w ramach drugiego rzutu strategicznego. Przewidziano, że polskie jednostki w ciągu 10-15 dni zdobędą Danię,

północną część RFN i północną Holandię (Marcinkowski 1982, 53-54; Babuła 1998, 241; Jarno 2022, 225-227).

Wielkość wydzielanych sił w postaci związków operacyjnych i taktycznych, uzbrojenie czy zapasy materiałowe były obiektem długich negocjacji i zostały dokładnie określone w specjalnych protokołach. Przyjęte w nich ustalenia podlegały systematycznym uaktualnieniom i uzupełnieniom. Uruchomiono również system dokładnego informowania ND ZSZ o aktualnym stanie wojsk przewidzianych do wydzielenia w skład ZSZ. Przedstawiane informacje (roczne sprawozdania i doraźne meldunki) dotyczyły wszystkich podstawowych ilościowych i jakościowych wskaźników mających bezpośredni wpływ na potencjał bojowy wojsk i ich dyspozycyjność (Babuła 1998, 238).

Od 1970 r. został zorganizowany i uruchomiony nowy system bieżącej i długofalowej współpracy armii UW w ramach ZSZ. Ogólnie biorąc, uchwały organów kolegialnych UW w Wojsku Polskim stanowiły główny wyznacznik przy kształtowaniu doktryny wojennej i strategii obronnej, planowaniu rozwoju i doskonaleniu części sił zbrojnych wydzielanych w skład ZSZ na czas wojny oraz modernizacji uzbrojenia i sprzętu wojskowego (Puchała 2010, 38-44; 2011, 48-56; 2014, 42; Nowak 2011, 29-103 i 253-292).

Najważniejszą formą sprawdzenia gotowości bojowej wydzielonych wojsk wszystkich państw „sojuszniczych” były ćwiczenia, które miały usprawniać metody prowadzenia operacji wojskowych. Ćwiczenia prowadzono w różnym czasie, ze składem wojsk zależnym od obszaru działań operacyjnych. Przeprowadzono wiele ćwiczeń, a ich problematyka obejmowała praktycznie wszystkie dziedziny przygotowań, w tym warianty przebiegu działań wojennych i użycia broni jądrowej (Babuła 1998, 241; Pałka 2022, 341-344).

Wbrew obiegowej opinii na temat całkowitej zgodności wszystkich organów polityczno-wojskowych UW dotyczących zarówno jego funkcjonowania, jak i całkowitej uległości od decyzji dowódców radzieckich wiele przeprowadzonych ćwiczeń wykazało inne podejście, a nawet istotne rozbieżności co do sposobu dowodzenia i współdziałania. Różnice między Naczelnym Dowództwem ZSZ a kierownictwami poszczególnych armii państw członkowskich związane były z wieloma istotnymi kwestiami. Ogólnie można przyjąć, że występowały one zwłaszcza w odniesieniu do kierunku rozwoju sił zbrojnych, wprowadzania nowych systemów uzbrojenia i wyposażenia, organizacji i stanu liczebnego wojsk przewidzianych do wydzielenia w skład ZSZ na czas wojny oraz zakresu obciążania kosztami funkcjonowania UW poszczególnych państw członkowskich (Babuła 1998, 245-247).

W wypadku występowania niezgodności płaszczyzn bezpośredniego oddziaływania Naczelnego Dowództwa ZSZ na sygnatariuszy UW było wiele. Dowództwo radzieckie wszelkimi możliwymi sposobami nacisku próbowało przekonać do wspólnej doktryny wojennej i forsowało jednolity model organizacyjny sił zbrojnych oraz system podstawowego uzbrojenia czy dowodzenia. Szczególną

metodą stosowaną przez polityków i generałów radzieckich były próby narzucania propozycji dotyczących wprowadzania zmian organizacyjnych lub technicznych. Przykładowo przy opracowywaniu przez stronę polską planów pięcioletnich i rocznych prac badawczo-rozwojowych i doświadczalno-konstrukcyjnych decydujący wpływ na ocenę wyników oraz przebiegu realizacji zadań miała strona radziecka poprzez udział swoich oficerów w tzw. roboczych grupach uczestniczących w odbiorze końcowych projektów (Babula 1998, 249-250; Jarno 2022, 222-223; Pałka 2022, 297-298).

Wyniki nacisków ze strony radzieckiej były różne. Strona polska starała się jednak wypełniać wszystkie zobowiązania płynące z Naczelnego Dowództwa ZSZ UW, jednak słaba kondycja finansowa państwa powodowała, że w latach 80. skupiono się głównie na modernizacji wojsk raketowych, pancernych i zmechanizowanych tak, aby nie odstawać od reszty „sojuszników” (Siwicki 2003, 232-233; Rochowicz 2019, 88).

3. Wojsko Polskie w Układzie Warszawskim w latach 80.

Zmiany w Wojsku Polskim w pierwszej połowie lat 80. nie przebiegały tak, jak je planowano. Wraz z kryzysem zaufania społecznego związanym z ogłoszeniem stanu wojennego 13 grudnia 1980 r. nastąpiła izolacja międzynarodowa naszego kraju, która ogromnie pogłębiła zapaść gospodarczą. Planiści w mundurach mieli nadzieję, że ten niekorzystny klimat się zmieni i początkowo z optymizmem planowali przedsięwzięcia modernizacyjne. Niestety, paraliż gospodarki spowodował ograniczenie zmian technicznych przygotowanych na pierwszą połowę lat 80., a ponieważ kryzys nie zniknął, a wręcz się pogłębił, spowodował weryfikację zakupu nowego sprzętu w Związku Radzieckim (Dudek 2021, 7-9; Kajetanowicz 2014, 358-359; Rochowicz 2019, 88).

Pomimo trudności polityczno-gospodarczych nie zrezygnowano z planowych dostaw uzbrojenia i sprzętu wojskowego dla sił zbrojnych w latach 1981-1982. Spadek produkcji, jaki odnotowano w przemyśle aż o 13%, najostrej rzutował na dostawy uzbrojenia i sprzętu w 1981 r. Obawiając się reakcji Moskwy, kosztem społeczeństwa i ograniczenia planów inwestycyjnych, kontynuowano produkcję specjalną, która zmniejszyła się tylko o 2%. W 1982 r. mimo pogłębiającej się recesji gospodarczej doszło nawet do wzrostu produkcji specjalnej. Natomiast w latach 1983-1985 wzajemne dostawy eksportowe i importowe uzbrojenia oraz sprzętu na podstawie umów pięcioletnich i rocznych protokołów o wydzieleniu jednostek do UW zawartych przez rządy Polski i Związku Radzieckiego były realizowane bez większych poślizgów zgodnie z zawartymi ustaleniami (Pałka 2022, 239-241).

W stosunku do zawartych umów w pełni lub z nadwyżką zrealizowano dostawy śmigłowców Mi-2 oraz stacji nawigacyjnych SRN-206S, natomiast nie w pełnych

ilościach zrealizowane były dostawy samolotów AN-2, pływających transporterów opancerzonych MT-LB, ciągników artyleryjskich ATS i niektórych typów okrętów. Dostawy ze Związku Radzieckiego były o wiele niższe i wynikały z niewywiązania się z umowy dostarczenia samobieżnych przeciwlotniczych zestawów raketowych OSA-AK, śmigłowców zwalczania okrętów podwodnych Mi-14PŁ i kutra raketowego pr.1241RE (CAW: AWND, 391.92.3, Sprawy rozwoju całości Sił Zbrojnych Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (SZ PRL).

Kryzys gospodarczy w latach 80. dotknął również przemysł radziecki. Gospodarka tego kraju po kilkudziesięciu latach nastawienia na produkcję zbrojeniową zaczęła spowalniać, zwłaszcza gdy Stany Zjednoczone zdominowały wyścig zbrojeń. Technologiczne zacofanie państw UW było coraz bardziej widoczne i wpływało na osłabienie gotowości bojowej, szczególnie w jednostkach nasyconych sprzętem specjalistycznym. W latach 1981-1982 szef Sztabu Generalnego gen. broni Florian Siwicki meldował dowódcy ZSZ UW marszałkowi Wiktorowi Kulikow o trudnościach w zabezpieczeniu procesu szkolenia i utrzymaniu sprawnego sprzętu zwłaszcza w wojskach lotniczych i obrony powietrznej kraju. Wpływ na to miały m.in. braki i zahamowanie planowanych dostaw sprzętu i dokumentacji przez stronę radziecką (CAW: AWND, 391.92.3, Sprawy rozwoju całości SZ PRL).

Mimo pogłębiających się poważnych trudności politycznych, społecznych i ekonomicznych starano się nie drażnić naszego wschodniego sojusznika i realizować ustalenia dotyczące rozwoju wojsk wydzielonych w skład Zjednoczonych Sił zawarte w „Protokole o wydzieleniu wojsk i sił morskich PRL w skład ZSZ i ich rozwoju na lata 1983-1985” (Pałka 2022, 235-239).

W latach 1981-1982 w wojskach lądowych zwiększono liczbę wyrzutni rakiet R-300 w armijnych brygadach rakiet (2 i 18 Brygada Rakiet Operacyjno-Taktycznych – BROT) z sześciu do ośmiu. Realizowano przedsięwzięcia zmierzające do wzrostu stanu osobowego składu dywizji zmechanizowanych (DZ) i dywizji pancernych (DP) do stanu określonego w protokole. Wykonano m.in. ustalenia dotyczące (CAW: AWND, 391.92.3, Zarząd VI Sztabu Generalnego WP):

- wprowadzenia czołgów pływających PT-76 do batalionu rozpoznawczego 7 DZ;
- przebrożenia 17 Pułku Zmechanizowanego (pz) z 4 DZ oraz 36 pz 8 DZ z transporterów opancerzonych SKOT na wozy bojowe piechoty BWP-1;
- zwiększono liczbę wyrzutni BM-21 z 12 do 18 w dywizjonach artylerii raketowej wszystkich DP;
- przebrożono dywizjony rakiet taktycznych 1, 2, 3, 9 i 15 DZ oraz 7 Dywizji Desantowej (DD) z wyrzutni 2K6 Łuna na 9K52 Łuna -M.

W lotnictwie przebrożono 28 Pułk Lotnictwa Myśliwskiego (plm) z samolotów MiG-21 na samoloty Mig-23 oraz 26 plm na samoloty Mig-21bis oraz przeformowano 49 i 56 Pułk Lotnictwa Wojsk Lądowych na pułki śmigłowców bojowych (pśb).

W 49 pśb stworzono eskadrę śmigłowców Mi-24D w składzie 8 śmigłowców (CAW: AWND, 391.92.3, Zarząd VI Sztabu Generalnego WP).

W ramach doskonalenia struktury organizacyjnej organów dowodzenia szczebla operacyjnego na początku 1983 r. wprowadzono do użytku służbowego etaty dowództw frontu i armii ogólnowojskowej. Przyjęte rozwiązania strukturalno-etatowe miały zapewnić dowództwu frontu dowodzenie 3-5 armiami ogólnowojskowymi, a dowództwu armii ogólnowojskowej 5-6 dywizjami (CAW: AWND, 391.92.3, Meldunek szefa zespołu Struktur Organizacyjnych Sztabu Generalnego).

Zapoczątkowano integrację dowodzenia wojskami lotniczymi i obrony powietrznej kraju, tworząc Dowództwo Armii Lotniczej w składzie dowództwa frontu. W składzie dowództwa frontu utworzono także Grupę Desantową, a w obu omawianych dowództwach – ogniwa walki radioelektronicznej. W strukturze pokojowej na wszystkich szczeblach oraz w dowództwach operacyjnych do rangi dowództw przeniesiono uprzednie szefostwa wojsk raketowych i artylerii oraz obrony przeciwlotniczej. Było to konsekwencją nowej roli tych ogniw w dowodzeniu podległymi im wojskami. W ślad za doskonaleniem struktur organizacyjnych dowództw frontu i armii ogólnowojskowej modernizowano struktury i wyposażenie jednostek łączności do potrzeb nowego systemu dowodzenia (CAW: AWND, 391.92.3, Meldunek szefa zespołu Struktur Organizacyjnych Sztabu Generalnego).

Na spotkaniu delegacji polskiej z ND ZSZ w dniach 25-26 lutego 1983 r. szef Sztabu Generalnego WP stwierdził, że mimo trudności ekonomicznych wprowadzona zostanie na wyposażenie sił zbrojnych większość z rekomendowanych przez stronę radziecką nowych wzorów uzbrojenia oraz dokonana zostanie określona modernizacja niektórych rodzajów broni. Przewodniczący delegacji gen. Siwicki stwierdził:

Dostrzegamy bowiem, zgodnie z uchwałami podjętymi na posiedzeniu Doradczego Komitetu Politycznego Państw – Członków Układu Warszawskiego w styczniu bieżącego roku w Pradze konieczność stałego zwiększania siły obronnej naszej wspólnoty socjalistycznej. Zdając sobie jednak sprawę z faktu, że państwo nasze nie będzie w stanie dodatkowo wydatkować na siły zbrojne w latach 1983-1985 tak znacznych kwot, niezbędnych na zakup wszystkich zalecanych nam nowych wzorów techniki wojskowej, zmuszeni byliśmy, w stosunku do tych zaleceń, ograniczyć nieznacznie nasze propozycje zakupu (CAW: AWND, 391.92.3, Sprawy rozwoju całości SZ PRL).

Realizacja przedsięwzięć, które miały zwiększać potencjał armii, coraz mocniej obciążały gospodarkę. Faktycznie już w pierwszej połowie lat 80. w planowaniu rozwoju sił zbrojnych Sztab Generalny musiał brać pod uwagę wpływ zarysowującego się kryzysu gospodarczego i niezadowolenia społecznego. Oceniano, że nadchodzi czas zmniejszenia stanu faktycznego armii, a co za tym idzie ograniczenia zakupów nowych wzorów sprzętu wojskowego (CAW: AWND, 391.92.3, Sprawy rozwoju całości SZ PRL).

W latach 1983-1985 ze względu na trudności ekonomiczne i mimo radzieckich protestów zdecydowano się na zakup tylko 9 spośród 17 sugerowanych wzorów uzbrojenia. Zrezygnowano m.in. z zakupu wyrzutni rakiet taktycznych 9K52Toczką, przesuając ich wprowadzenie na następne pięć lat. Zrezygnowano z 240 mm samobieźnych moździerzy 2S4 Tulipan ze względu na przestarzałą konstrukcję i stosunkowo małą donośność oraz duży ciężar (CAW: AWND, 391.92.3, Zastępca Szefa Sztabu Generalnego w WP do spraw organizacyjno-mobilizacyjnych; Pałka 2022, 241-242).

Przygotowywany na lata 1986-1990 plan rozwoju sił zbrojnych nie pozostawiał złudzeń: należało podjąć decyzję o zmniejszeniu budżetu na modernizację armii, a także jej redukcję. Moment ten starano się odwlekać i wbrew ustaleniom Komitetu Technicznego Dowództwa ZSZ UW, który próbował wymusić na Sztabie Generalnym WP zakup uzbrojenia i specjalistycznego wyposażenia w Związku Radzieckim, strona polska odmówiła, przekładając realizację większości zamówień na lata 90. (Rochwicz 2019, 89).

Mimo spowolnienia całkowitej modernizacji technicznej ku niezadowoleniu Moskwy Sztab Generalny WP nie poprzestał na wzmacnianiu siły uderzeniowej ogólnowojskowych związków taktycznych, wojsk lotniczych i marynarki wojennej oraz zwiększeniu efektywności rozpoznania i walki radioelektronicznej. W jednostkach wydzielanych w skład ZSZ zamierzano ulepszać system dowodzenia oraz funkcjonowanie dowództw szczebla operacyjnego. Planowano również wprowadzenie polowego zautomatyzowania systemu dowodzenia do ogólnowojskowych ZT oraz do marynarki wojennej. Wprowadzanie czołgów T-72, wozów bojowych piechoty BWP-1 oraz wyrzutni rakiet taktycznych i dział samobieźnych miało wzmocnić możliwości wsparcia ogniowego. Planowano zwiększyć moc uderzeń raketowych oraz zasięg i skuteczność rażenia artylerii klasycznej na szczeblu operacyjnym. W tym celu zamierzano wprowadzić nowe typy rakiet operacyjno-taktycznych, przy jednoczesnym zwiększeniu ogólnej liczby wyrzutni oraz na bazie istniejących dywizjonów tworzyć armijne pułki artylerii raketowej BM-21, a także kontynuować przeobrażanie kolejnych dywizjonów w 152 mm samobieźne haubico-armaty (CAW: AWND, 391.92.3, Szef Zarządu VI Sztabu Generalnego WP).

W wojskach lotniczych zamierzano zapewnić wzrost możliwości uderzeniowych lotnictwa myśliwsko-bombowego oraz lotnictwa wojsk lądowych poprzez dalsze wprowadzanie do uzbrojenia nowych typów samolotów i śmigłowców. Planowano doskonalic systemu obrony powietrznej kraju i dążyć do stworzenia właściwych warunków zapewniających pełne wykorzystanie do tych zadań całości sił i środków możliwych do użycia – a więc wojsk OPL, wojsk lotniczych i marynarki wojennej. Za priorytet uznano zwiększenie skuteczności działań w warunkach zdecentralizowanego dowodzenia. Osiąganie powyższych celów zamierzano zrealizować głównie dzięki wprowadzaniu nowych typów rakiet przeciwlotniczych dalekiego

i średniego zasięgu – w miejsce wycofywanych zestawów starego wzoru, kontynuowaniu procesu przeobrażania pułków lotnictwa myśliwskiego OPK w nowoczesne samoloty przechwytyjące oraz wyposażaniu wojsk radiotechnicznych w sprzęt nowej generacji (CAW: AWND, 391.92.3, Szef Zarządu VI Sztabu Generalnego WP).

W marynarce wojennej zamierzano zwiększyć możliwości bojowe nawodnych i podwodnych sił uderzeniowych oraz podnieść skuteczność działania obrony przeciwminowej. Zamierzano wprowadzić m.in. nowe okręty, takie jak: niszczyciel, kolejne kutry raketowe, okręty podwodne, dozorcówce oraz nowego wzoru trałowce redowe. Widziano także potrzebę zmodernizowania sił desantowych oraz wprowadzenia nadbrzeżnych środków raketowych (CAW: AWND, 391.92.3, Szef Zarządu VI Sztabu Generalnego WP).

W wyniku wspomnianych trudności politycznych i gospodarczych ówczesne polskie kierownictwo partyjne starało się wpływać na założenia operacyjne i strategiczne realizowane w ramach Układu Warszawskiego. Potrzeba podjęcia prac nad restrukturyzacją WP tłumaczona była decydującym w Moskwie różnymi czynnikami, z których trzy miały zdaniem ówczesnych władz decydujący wpływ (Łach 2019, 400):

- zarysowujące się tendencje pokojowe w sytuacji politycznej w Europie dawały nadzieję na zakończenie zimnowojennego konfliktu;
- w zmieniającej się sytuacji międzynarodowej i wewnętrznej konieczność odejścia od doktryny ofensywnej na rzecz doktryny obronnej państwa (jeszcze w ramach Układu Warszawskiego);
- złożona, kryzysowa sytuacja ekonomiczna kraju zmuszała do zmniejszenia wydatków na obronę.

Siły Zbrojne musiały się dostosować do nowych rozwiązań funkcjonowania państwa. Początkowe przemiany były możliwe głównie w wymiarze wewnętrznym, gdyż Wojsko Polskie pozostawało związane zobowiązaniami wynikającymi z zależności od wschodniego sąsiada i członkostwa w UW.

29 listopada 1988 r. Prezydium Komitetu Obrony Kraju (KOK) zatwierdziło opracowany w Ministerstwie Obrony Narodowej program restrukturyzacji sił zbrojnych. Zaaprobowane kierunki miały dotyczyć zmniejszenia wydatków finansowych na armię z takim wyliczeniem, aby utrzymać zdolność obronną Polski poprzez modyfikację struktur organizacyjnych sił zbrojnych, ich wyposażenia oraz systemów dowodzenia (CAW: AWND, 1272/96.271, Sztab Generalny, Zarząd I).

Nie bez znaczenia dla przebiegu procesu restrukturyzacyjnego był przebieg rokowań rozbrojeniowych, który doprowadził do podpisania traktatu w sprawie zbrojeń konwencjonalnych (CFE), co nastąpiło w listopadzie 1990 r. Traktat kończył formalnie drugą rundę wiedeńskich negocjacji rozbrojeniowych pomiędzy państwami NATO i Układu Warszawskiego (Mróz 1994).

Zagadnieniom zmian organizacyjnych zostały poświęcone dwa posiedzenia zespołu MON: w listopadzie 1988 r. – przygotowujące propozycje na wspomniane

wcześniej posiedzenie KOK oraz w kwietniu 1989 r., na którym zaakceptowano propozycje zmian restrukturyzacyjnych w siłach zbrojnych w latach 1988-1990 i 1991-1995.

W celu przyspieszenia prac nad restrukturyzacją zarządzeniem szefa Sztabu Generalnego WP nr 019 z listopada 1988 r. powołano zespoły robocze, których zadaniem było opracowanie szczegółowych przedsięwzięć organizacyjnych oraz planów ich realizacji na lata 1989-1990 oraz 1991-1995. W pracy tych zespołów udział brali specjaliści zainteresowanych instytucji centralnych MON oraz okręgów wojskowych, rodzajów sił zbrojnych i służb (CAW: AWND, 1272/96.271, Sztab Generalny, Zarząd I).

Zachodzące zmiany w sytuacji politycznej oraz coraz gorszy stan gospodarki kraju spowodowały wiosną 1989 r. konieczność przyśpieszenia reform organizacyjnych w WP. Dlatego też opracowane i przyjęte do realizacji plany trzeba było na nowo aktualizować. Znowelizowane założenia restrukturyzacyjne przewidywały realizację zamierzeń w ciągu dwóch lat (1989 i 1990), przy czym główny ciężar przypadł na 1989 r.

Zmniejszono liczbę dywizji ogólnowojskowych, nastąpiła likwidacja pułków czołgów średnich, rozformowano wiele jednostek artylerii, inżynieryjno-budowla-

Tabela 1. Podstawowe uzbrojenie wojsk lądowych WP według etatów na czas wojny, wydzielane do ZSZ Układu Warszawskiego w końcowym okresie jego funkcjonowania

Podstawowe uzbrojenie i wyposażenie		1.01.1989 r.	1.01.1990 r.
1.	wyrzutnie rakiet operacyjno-taktycznych 9P117	28	28
2.	wyrzutnie rakiet taktycznych: 9P113 i 9P129	43 / 4	31 / 4
3.	czołgi: T-72, T-55, PT-76	584 / 2576 / 112	757 / 1661 / 30
4.	bojowe wozy piechoty BWP-1	1328	1305
5.	transportery opancerzone SKOT	2221	1218
6.	transportery opancerzone Topas	117	67
7.	samobieżne wyrzutnie rakietowe: RM-70, BM-21, BM-14	30 / 218 / 36	30 / 186 / 6
8.	działa samobieżne: 2S7 Pion, Dana, 2S1 Goździk	8 / 78 / 492	8 / 90 / 528
9.	działa holowane 152 mm i 122 mm	276 / 1020	234 / 546
10.	moździerze 120 i 82 mm	702 / 195	528 / 64
11.	granatniki ppanc. SPG-9	291	232
12.	armaty ppanc. 85 mm D-44	675	510
13.	zestawy kierowanych rakiet plot.: 2K-11 Krug, 2k12 Kub, 9K330sa	27 / 120 / 64	27 / 120 / 64
14.	przenośny plot. zestaw raketowy Strzała-2M	600	510
15.	armaty plot. S-60 kalibru 57 mm	356	326

nych i zabezpieczenia. Siły zbrojne w czasie pokoju zostały zmniejszone o 33 tys. żołnierzy, wycofanych zostało z bieżącej eksploatacji m.in. 400 czołgów, 700 dział i moździerzy oraz 600 transporterów opancerzonych SKOT. Był to sprzęt starszej generacji, jednak w dalszym ciągu brakowało najnowszego spełniającego wymogi współczesnego pola walki. Podjęte decyzje o znacznym zmniejszeniu ilości sprzętu zdaniem strony radzieckiej nie stanowiły większego problemu, gdyż wydawało się, że Układ Warszawski jest niezagrożony, choć przemiany w Europie Środkowej zwiastowały nadchodzące zmiany (CAW: AWND, 1272/96.271, Sztab Generalny, Zarząd I).

Tymczasem meldunki o stanie gotowości bojowej naszych sił zbrojnych były wysyłane do Moskwy do końca 1990 r. Wykazywano w nich jednostki, które zgodnie z ustaleniami miały wchodzić w skład ZSZ UW. Tym, co interesowało oficerów radzieckich, był stan uzupełnienia ludźmi i sprzętem. Jak widać na przykładzie wojsk lądowych, mimo zmieniającej się sytuacji politycznej nie zmniejszono ilości sprzętu, a wręcz odwrotnie nawet go zwiększano, wprowadzając najnowsze czołgi T-72, działa samobieżne Dana i 2S1 Goździk (Pałka 2022, 370).

4. Zakończenie

Lata 1990-1991 upłynęły pod znakiem zabiegów o uzyskanie pełnej suwerenności zewnętrznej, czyli o wyjście z dotychczasowej zależności wojskowej, politycznej i gospodarczej od Związku Radzieckiego. Cieniem kładł się głównie brak jakiegokolwiek samodzielności operacyjnej, którą wyznaczała strona radziecka. Ona także określała charakter wykorzystania terytorium Polski jako teatru działań wojennych. Można przyjąć, że nadal znajdowaliśmy się na głównym kierunku działań ofensywnych skierowanych na kraje zachodnie.

Trzeba zaznaczyć, że ta wieloletnia zależność od wschodniego sąsiada nie przekładała się na poszukiwanie samodzielnych rozwiązań doktrynalnych, świadczyły o tym m.in. zarówno zachowawcze zmiany systemowe w Wojsku Polskim, jak i przyjęta w dniu 21 lutego 1990 r. przez Komitet Obrony Kraju nowa (znowelizowana) doktryna obronna RP. Miała ona charakter przejściowy i była próbą pogodzenia suwerenności Polski z ograniczeniami wynikającymi ze zobowiązań funkcjonowania w Układzie Warszawskim. Nie bez znaczenia dla przyśpieszenia zmian restrukturyzacyjnych był przebieg rokowań rozbrojeniowych, który doprowadził do podpisania traktatu w sprawie zbrojeń konwencjonalnych (CFE), co nastąpiło w listopadzie 1990 r. (Jarmoszko 2003, 69; Mróz 1994).

21 lutego 1991 r. w Budapeszcie na nadzwyczajnym spotkaniu Doradczego Komitetu Politycznego UW ministrowie spraw zagranicznych i obrony ogłosili oświadczenie o zakończeniu współpracy wojskowej. Ostatnie posiedzenie DKP UW odbyło się 1 lipca 1991 r. w Pradze, gdzie doszło do rozwiązania sojuszu.

W zachodzącej transformacji ustrojowej zaistniała sytuacja, która powodowała konieczność samodzielnego kształtowania przez Polskę swojego bezpieczeństwa i budowania nowej tożsamości Wojska Polskiego. Kierując się realizmem i pozycją Polski w europejskim układzie geostrategicznym, uznano, iż powinna ona jak najszybciej dążyć do sojuszu obronnego z państwami zachodnimi Europy i Stanami Zjednoczonymi (Jarmoszko 2003, 70; Zalewski 2009, 2014-2015; Łach 2019, 409).

Bibliografia

Źródła archiwalne

- Centralne Archiwum Wojskowe w Rembertowie (CAW)
AWND, 391.92.3, Meldunek szefa zespołu Struktur Organizacyjnych Sztabu Generalnego płk. dypl. Mikołaja Wieczorko dotyczący doskonalenia struktury organizacyjnej organów dowodzenia szczebla operacyjnego z dnia 30.09.1983 r.
AWND, 391.92.3, Stanowisko strony polskiej w sprawie dodatkowych zakupów nowych wzorów uzbrojenia i sprzętu wojskowego w latach 1983-1985 (materiał do wystąpienia szefa Sztabu Generalnego WP na spotkaniu delegacji polskiej z ND ZSZ w dniach 25-26.02.1983). Sprawy rozwoju całości SZ PRL.
AWND, 391.92.3, Szef Zarządu VI Sztabu Generalnego WP, gen. bryg. Roman Ropek, Przedsięwzięcia dotyczące dalszego doskonalenia składu bojowego i struktury organizacyjnej wojsk – do 1990 r. (30.09.1983).
AWND, 1272/96.271, Sztab Generalny, Zarząd I, Meldunki i notatki dotyczące restrukturyzacji (2.01-31.12.1989), Wystąpienie w sprawie restrukturyzacji Wojska Polskiego.
AWND, 391.92.3, Wystąpienie Głównego Inspektora Techniki WP na spotkaniu delegacji polskiej z Naczelnym Dowódcą ZSZ w Moskwie w dniach 25-26.02.1983 r. na temat realizacji planów dostaw uzbrojenia i sprzętu, Sprawy rozwoju całości SZ PRL.
AWND, 391.92.3, Zarząd VI Sztabu Generalnego WP, Materiał do notatki informacyjnej w sprawie wykonania w latach 1981-1982 zaleceń Protokołu dotyczących rozwoju wojsk wydzielonych w skład Zjednoczonych Sił Zbrojnych, Sprawy rozwoju całości SZ PRL z 19.01.1983 r.
AWND, 391.92.3, Zastępca Szefa Sztabu Generalnego w WP do spraw organizacyjno-mobilizacyjnych, Wykaz sprzętu wojskowego nie przewidywanego do wprowadzenia na wyposażenie w latach 1983-1985 i do modernizacji, Warszawa 18.02.1983.

Źródła drukowane

- JAROSZEK, H. (red.) (1986), Organizacja Układu Warszawskiego. Dokumenty 1955-1985. Warszawa. Dz.U.1955.30.182, Układ o przyjaźni, współpracy i pomocy wzajemnej między Ludową Republiką Albanii, Ludową Republiką Bułgarii, Węgierską Republiką Ludową, Niemiecką Republiką Demokratyczną, Polską Rzeczpospolitą Ludową, Rumuńską Republiką Ludową, Związkiem Socjalistycznych Republik Radzieckich i Republiką Czechosłowacką, podpisany w Warszawie dnia 14 maja 1955 roku.

Opracowania

- BABULA, J. (1998), Wojsko Polskie 1945-1989. Próba analizy operacyjnej. Warszawa.
DUDEK, A. (2021), Jaruzelskiego strach przed Moskwą, W: Plus Minus – Rzeczpospolita. 288, 7-9.

- JARNO, W. (2022), Zadania i rozwój wojsk operacyjnych Sił Zbrojnych Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej w pierwszych 15 latach funkcjonowania Układu Warszawskiego. W: *Przegląd Wschodnioeuropejski*. 13, 217-229.
- JARMOSZKO, S. (2003), *Wojsko Polskie pierwszej dekady transformacji*. Toruń.
- KAJETANOWICZ, J. (2011), Strategie bezpieczeństwa Polski w drugiej połowie XX wieku. W: *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Oficerskiej Wojsk Lądowych*. 3, 238-248.
- KAJETANOWICZ, J. (2013), *Wojsko Polskie w systemie bezpieczeństwa państwa 1945-2010*. Częstochowa.
- KAJETANOWICZ, J. (2014), Mity w historii Wojska Polskiego w okresie Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. W: Caban, W. | Smoliński, J. (red.), *Mity i legendy w polskiej historii wojskowości*. Kielce, 355-363.
- ŁACH, W. B. (2019), Wpływ transformacji ustrojowej na zmiany w systemie obrony na obszarze północnej Polski. W: Panecki, T. | Smoliński, J. (red.), *Misja wojskowa. Strategia i bezpieczeństwo państwa. Szkice o siłach zbrojnych*. Warszawa, 398-409.
- MARCINKOWSKI, A. (1982), *Socjalistyczna wspólnota obronna*. Warszawa.
- MARCINKOWSKI, A. (1986), *Układ Warszawski. Problemy działalności politycznej*. Warszawa.
- MRÓZ, M. (1994), *Traktat o konwencjonalnych siłach zbrojnych w Europie (CFE), Kancelaria Sejmu. Biuro Studiów i Ekspertyz, Raport 74*. Warszawa.
- NOWAK, J. M. (2011), *Od hegemonii do agonii. Upadek Układu Warszawskiego – polska perspektywa*. Warszawa.
- OSTASZEWSKI, P. (2012), *Międzynarodowe stosunki polityczne*. Warszawa.
- PAŁKA, J. (2022), *Polskie wojska operacyjne w Układzie Warszawskim*. Warszawa.
- PIEKARSKI, M. (2022), *Ewolucja Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1990-2020 w kontekście kultury strategicznej Polski*. Toruń.
- PUCHAŁA, F. (2010), *Sztab Generalny Wojska Polskiego w latach 1945-1990. Studium strategiczno-operacyjne*. Warszawa.
- PUCHAŁA, F. (2011), *Sekrety Sztabu Generalnego pojałtańskiej Polski*. Warszawa.
- PUCHAŁA, F. (2014), *Budowa potencjału bojowego Wojska Polskiego 1945-1990. Obszary szpiegowskich działań*. Warszawa.
- ROCHOWICZ, R. (2019), 30 lat minęło, czyli Wojsko Polskie w 1989 roku. W: *Nowa Technika Wojskowa*. 6, 88-98.
- SIWICKI, F. (2003), *Sztab Generalny WP a siły zbrojne – próby modernizacji 1983-1989*. W: *Mysł Wojskowa – wydanie specjalne*, 228-234.
- SUR, S. (2012), *Stosunki międzynarodowe*. Warszawa.
- ŚLUSARCZYK, J. (1992), *Układ Warszawski. Działalność polityczna (1955-1991)*. Warszawa.
- ZALEWSKI, J. (2009), *Apolityczność sił zbrojnych Drugiej i Trzeciej Rzeczypospolitej Polskiej. Teoria i praktyka*. Warszawa.

